

PARADIGMAVÁLTÁS A HATÁRON ÁTNYÚLÓ KAPCSOLATOKBAN

(A Paradigm Shift in Cross-border Relations)

BARANYI BÉLA

Kulcsszavak:

európai integráció határon átnyúló kapcsolatok euróregionális szervezetek paradigmaváltás együttműködés határok nélkül

Az európai integráció erősödésével – benne a Schengen-folyamat kiteljesedésével – gyökeres változás, ha tetszik paradigmaváltás várható a határon átnyúló kapcsolatok jellegét, tartalmát és formáit illetően. A határmentiség új dimenziói elsősorban a kisebb, konkrét bi- és trilaterális intézményesült interregionális együttműködések előtérbe kerülését jelentik, mindennek előtt a schengeni belső határok mentén. A nagyívű határközi szervezeti rendszerek (eurorégiók) keretében és/vagy mellett felértékelődik a kisebb léptékű határ menti együttműködések, kistérség–kistérség, kistérség–város, város–város kapcsolatok, város- és településszövetségek – kvázi „mini-eurorégiók” –, valamint a nagy- és középvárosok „kapuvárosi” (gateway) tranzitfunkcióinak és az egyéb településközi kapcsolatoknak a szerepe. Magyarország és a belső határok mellett elhelyezkedő szomszédai esetében a határrégiók és a határon átnyúló együttműködések elősegíthetik a határtérségek közötti összekötő (hid-) szerep erősödését, a hajdan volt integrációs kapcsolatok újjászerveződését, a Trianonban szétterjedt térszerkezeti egységek „újraegyesítését”, optimális esetben pedig egy új Kárpát-medencei transznacionális makroregionális gazdasági térség létrejöttét.

A határmentiség európai területi dimenziói

A globalizáció, az európai integráció és regionalizáció adott körülményei között az elmúlt századvég kihívásainak Európa a nemzetközi együttműködés és integráció különböző formáival igyekezett megfelelni. Az 1980-as és 1990-es évek fordulóján Kelet-Közép-Európában bekövetkezett politikai rendszerváltás a Kárpát-medencében is új lehetőségeket teremtett, amelyek az államhatárok merev elválasztó szerepének enyhülését és a határon átnyúló kapcsolatok kiszélesítését ígérték ebben a súlyos történelmi-politikai, gazdasági-társadalmi és etnikai problémákkal terhelt térségben. A határrégiók, a határmentiség és a határon átnyúló együttműködések növekvő szerepét mi sem bizonyítja jobban a „bővülő Európában”, minthogy jelenleg az EU területének több mint 40%-át a határrégiók vagy államhatárok által ilyen-olyan módon érintett térségek alkotják, a tagországok lakosságának pedig mintegy harmada él határrégiókban. Európában az átlagnál is több az államhatárok érintkezése, az ún. *határsűrűsödési metszéspontok* száma.

Különösen igaz ez Magyarország esetében, amelyet találóan „határ menti ország” jelzővel is szoktak illetni, miután – centrális fekvése miatt is – hét országgal szomszédos, s a hét nagyrégió mindegyike érintkezik államhatárral, területének és népes-

ségének pedig több mint egyharmada esik a határregiókba. Azon túl, hogy a határregiók általában a tagországok közötti történeti, regionális, gazdasági, társadalmi, etnikai, kulturális és környezeti problémák és konfliktusok területei, Európában is meglehetősen általános sajátosság a határmentiség és a *periférikus jelleg* egybeesése. Régtől fogva nyilvánvaló tény a nyugat- és a kelet-európai határregiók közötti *centrum–periféria viszony kontinentális jelenléte*, ami természetesen úgy mutatkozik meg, hogy míg Nyugat-Európában a határregiók perifériaszerepe enyhébb, fejlettségi szintje kedvezőbb, addig Kelet-Közép-Európában a hátrányos helyzet akkumulációja erős, többnyire perifériák találkoznak perifériákkal – pl. Kárpáti Régió (Illés 2002; Baranyi 2004a; 2007).

A határ menti együttműködések kellő összefogással – és az Európai Unió támogatásával – látványos fejlődést produkálhatnak, amennyiben a fejlesztési forrásokat képesek lesznek előteremteni, megfelelően hasznosítani és a kölcsönös előnyökkel járó fejlesztésekre fordítani. Az elkövetkező évek és évtizedek gazdasági-társadalmi eredményei fogják bizonyítani, hogy a különféle intézményesült interregionális szervezetek és szerveződések mennyire életképes formái a határon átnyúló együttműködéseknek. Akárhogyan is alakul sorsuk, szerepükkel – a tevékenységüket érintő kritikák ellenére – a jövőben is számolni kell. Az eurorégiós együttműködések ugyanis Európa jelenleg folyó egyesítésének a szerves részét képezik.

A határon átnyúló együttműködések szerepe és jelentősége, az államhatárok funkcióinak újraértelmezése az elmúlt évek során nemcsak a területi tudományok művelői körében értékelődött fel, hanem az európai regionális politika formálói számára is, különös tekintettel a jelenben zajló európai integrációs folyamatok új kihívásaira. Mára minden, a határon átnyúló kapcsolatok helyzetét, fejlesztésének lehetőségeit és esélyeit érintő kérdésnek megnőtt a jelentősége, különösen a keleti bővítés után, melynek eredményeként 2004. május 1-jétől Magyarország is az Európai Unió teljes jogú tagja. Az európai integráció kiteljesedése nyomán az államhatárok merev elválasztó szerepének enyhülése a határon átvívelő kapcsolatok kiszélesítésének a lehetőségeivel kecsegtet a Kárpát-medencében, azon belül Magyarország államhatárai mentén is, ahol a határregiók számottevő része ma is gazdaságilag-társadalmilag elmaradott, halmozottan hátrányos helyzetű, periférikus terület (Baranyi 2004a).

A részben történeti, részben pedig kedvezőtlen makro- és mikrogazdasági tényezők és hatások következményei miatt a kelet-közép-európai rendszerváltó országok – köztük Magyarország és szomszédjai – számára alapvető nemzeti érdek tehát az államhatárok merev elválasztó szerepének oldódása, a határok spiritualizálódása. Annál is inkább, mert az érintkező határregiókban válnak leginkább nyilvánvalóvá azok az Európai Unió részéről prioritást élvező közösségi célkitűzések, amelyek a fejlettségbeli különbségek mérséklésére, az elmaradott régiók felzárkóztatására és fejlesztésére, valamint a kohézió és az európai integráció erősítésére irányulnak. Az Európai Unió regionális politikájának stratégiai célkitűzéseit pedig az országhatárok találkozása mentén elsősorban az intézményesült határközi struktúrák, az eurorégiók és a különböző euroregionális, interregionális szervezetek, szerveződé-

sek valósítják meg. Egyaránt érvényesül ez a funkció Magyarországon a ma még részben szűrő, részben elválasztó funkcióval rendelkező külső, akárcsak a már inkább összekapcsoló funkcióval bíró belső államhatárok esetében is (Horváth 2001; 2004; Baranyi 2002; 2004b; 2007; Balcsók et al. 2005).

Az interregionális határon átnyúló együttműködések tekintetében az Európai Unió tagországai, közelebbről Magyarország határregióinak jövőjét tekintve kitörési pontként értelmezhetőek az *eurorégiók*, amelyek optimális esetben sokat tehetnek a *periférikus helyzet felszámolásáért*, a határ menti *fejlettségbeli különbségek mérsékléséért*, az érintett régiók *integrációs törekvéseinek erősítéséért*. A különféle intézményesült interregionális szervezetek és szerveződések a jövőben is életképes formái lehetnek a határon átnyúló kapcsolatoknak. Az eurorégiós együttműködések ugyanis Európa jelenleg folyó egyesítésének egyik fontos előfeltételeit jelentik.

Az intézményesült határon átnyúló interregionális – régiók közötti – együttműködéseknek Európában már mintegy ötvenéves hagyománya van. Nyugat-Európában az első intézményesült formák az *Európai Gazdasági Közösség* (1957) létrejötté után kezdtek szerveződni. Tömeges és legkoncentráltabb elterjedésük pedig a hetvenes-nyolcvanas évektől a francia, német, belga, holland, luxemburgi, dán, svájci és osztrák határvidékek térségében következett be. Kelet-Közép-Európában a határ menti együttműködést szolgáló intézményi modellek csak az 1989/90-es politikai fordulat után jöttek létre, legszámasabb előfordulásukra mindenekelőtt a német, a lengyel, a cseh, a szlovák és a magyar határtérségekben került sor. Az 1950-es évek első kísérletei után az eurorégiók „ösképletének”, kvázi archetípusának, a máig működő *Regio Basiliensis Egyesület* tekinthető, amely formálisan 1963-ban, a *német–francia–svájci hármashatár térségében* alakult meg, melynek nyomán a német–francia és a német–holland határon több régió jött létre.

Az eurorégiók első klasszikus, úgymond névadó, egyszersmind a későbbi eurorégiós szervezetek számára is modellként szolgáló szervezeti formája, az Enschede–Gronau székhellyel 1965-ben a német–holland határon létrejött EUROREGIO volt. Jóllehet előzményként szomszédos tartományi járáások, városok, kistelepülések vezetői hivatalosan már 1958-ban kinyilvánították készségüket a határon átnyúló együttműködés iránt, s kvázi megalakult az EUROREGIO, a „keresztelő” egy 1965. évi kiállításig váratott magára – az elnevezés is először egy regionális vásár neve volt. Magát az *eurégió és/vagy eurorégió kifejezést* is a holland–német határon használták először Nyugat-Európában, s aligha véletlen, hogy a belga–holland–luxemburgi–francia–német határvidékek térségében található meg legnagyobb számban ezek az interregionális szervezetek.

Az eurorégiós szerveződései formában a helyi és a regionális hatóságok képviselői, a gazdasági és a társadalmi élet szereplői vesznek részt, s miután az önkormányzatok is számottevő mértékben képviseltetik magukat az euroregionális szervezetekben, jelentős politikai és operatív szereppel bírnak, ami eleve komoly kapcsolódási pontot biztosít számukra az európai és a nemzeti döntéshozók és döntéshozó szervekkel. Az eurorégiók súlyát önmagában is jelzi, hogy 1971-ben közreműködésükkel jött

létre az *Európai Határregiók Szövetsége* (AEBR), amely ma már mintegy hatvan tag-szervezettel, közel másfélszáz határ menti régió képviselőjében az Európa Tanács és az Európai Unió határ menti együttműködés politikájának kialakítására is nagy befolyást gyakorol, miközben megteremtették a nemzetközi jogi kereteket, s kialakították a pénzügyi támogatási politikájukat is (Interreg, Phare CBC stb.).

Az intézményesülési folyamat fontos állomása volt a Madridban 1980. május 21-én aláírt *Területi Önkormányzatok és Közigazgatási Szervek Határmenti Együttműködéséről* szóló Európai Keretegyezmény, az ún. 106-os sz. *Madridi Konvenció*, melyet 1999-ig 33 ország írt alá (Magyarországon 1997-ben iktatták törvénybe). A Madridi Konvenció és a hozzá kapcsolódó jelentős dokumentumok tették lehetővé a közjogi keretek között működő határon átnyúló együttműködési formák kialakítását, hozzájárulva ahhoz, hogy a Konvenció modellértékű szerződéseit mind a tagállamok, mind pedig az együttműködő határregiók a gyakorlatba is átültessék. A jogi szabályozás révén az intézményesült határközi struktúrák létrejötté újabb lendületet kapott, lehetővé téve, hogy a határon átnyúló együttműködés intézményesült formái – ezen belül a legelterjedtebbek és a legfontosabbak az *eurorégiók* – nemcsak mint földrajzi keretek, hanem mint intézményépítő szervezetek különösképpen befolyásolják a helyi (lokális) és a regionális önkormányzati rendszereket. Ebben a megközelítésben tehát az eurorégiók „kétarcú” jelenségek, amelyek egyrészt egy *sajátos földrajzi térbeli egységet* jelölnek, másfelől pedig *intézményi formaként* értelmezhetők (Baranyi 2007).

A határközi intézményi struktúrák közül Nyugat-Európában és Kelet-Közép-Európában a kötött és szigorúbban szabályozott *eurorégiós szervezeti forma* az elterjedt, míg a skandináv és mediterrán térségekben inkább a „lazább” és nyitottabb *munkaközösségi forma* előfordulása a gyakoribb. A különféle munkaközösségek, eurorégiók, euroregionális szervezetek és interregionális együttműködések száma az Európai Unióban jelenleg már mintegy kétszáz (1. ábra).

Részben az interregionális együttműködések szolgáló különböző intézményesült határközi struktúrák, mindenekelőtt az eurorégiók egyre növekvő fontosságával magyarázható, hogy ma már se szeri, se száma az eurorégiók különböző szempontok szerinti megközelítésének, definíció-jellegű értelmezésének, amelyek létrejöttében mindenekelőtt az Európai Unió állásfoglalása tekinthető mérvadónak, mely szerint az „Eurorégiók: olyan szervezett, konkrét formába öntött határon átnyúló struktúrák, amelyek magukban foglalják a helyi és a regionális szint képviselőit és ha szükséges, a gazdasági és társadalmi partnereket. Az eurorégióknak saját (os) szervezeti felépítésük van, amelynek része egy választott tanács (a legfelső szint), bizottság, számos tematikus munkacsoport és egy határon átnyúló titkárság.” (European Commission 1997, 3)

1. ÁBRA
Európa határregiói, 2000
(Border Regions in Europe, 2000)

Forrás: European Commission (1997).

A rendelkezésre álló definíció-kísérletek és értelmezések sokasága alapján is könnyen megállapítható, hogy az eurorégió értelmezései ma még problematikusak, nehezen található közöttük jól megfogalmazott, pontos, széles szakmai körben közmegegyezéssel elfogadott definíció. Meglehetősen gyakori, hogy a kutatók saját definíciót alkotnak. Számos alkalommal pedig a szakirodalomban az eurorégióval kapcsolatban nem definícióra törekcszenek, hanem annak jellemzőit és kritériumait sorolják fel, mint ahogy a

leggyakrabban idézett M. Sucha tette, aki az alábbi hat pontban foglalta össze az eurorégiók főbb jellemzőit:

- A határ menti együttműködés legeredményesebb formái.
- Segítenek leépíteni a határ menti területek fejlődésbeli különbségeit.
- Erősítik az emberek bizalmát és együttműködését.
- A jószomszédság és az integráció gyakorlóterepei.
- Segítik a múlt negatív örökségeinek meghaladását.
- Fontos elemei a közép-európai államok betagozódásának az Európai Unióba (Sucha 1995).

A különböző definíciók értelmezésekor nem hagyható figyelmen kívül az a körülmény sem, hogy a határvidékek közötti együttműködés intézményesített formáját megtestesítő eurorégiók Nyugat-Európában már hosszabb múltra tekintenek vissza, Kelet-Közép-Európában csak a rendszerváltások, illetve az euroatlanti folyamatok kiteljesedése nyomán jött létre a határon átvágó kapcsolatoknak ez a modellje. Az egységesülő kontinens irányítását ugyanis jelentősen megkönnyíti a legtöbbször egységes gazdasági térként funkcionáló területi egységek létrejötte, miután az eurorégiók a határon átvágó kapcsolatok sajátos földrajzi keretei. Az eurorégiók egyszersmind a legmagasabb szintű, államhatárokat áthidaló, többnyire határvidékek közötti intézményesített együttműködési struktúrák, a legfejlettebb és legszélesebb hatáskörű, illetve a legtöbb funkcióval rendelkező szervezetek, amelyek fő célja, hogy elismerjék őket az adott régió gazdasági, környezetvédelmi, szociális, kulturális és egyéb intézményi problémáival foglalkozó nemzetközi szerveződésként. Az ilyen tevékenységeknek eurorégiók szintjén történő koncentrálásától azt remélik, hogy olyan kritikus tömeget érhetnek el (gazdasági értelemben), amely erősíti a határ menti térségek kohézióját, illetve felkelti a magánbefektetők és intézmények érdeklődését (Scott 1997; Horváth 2000).

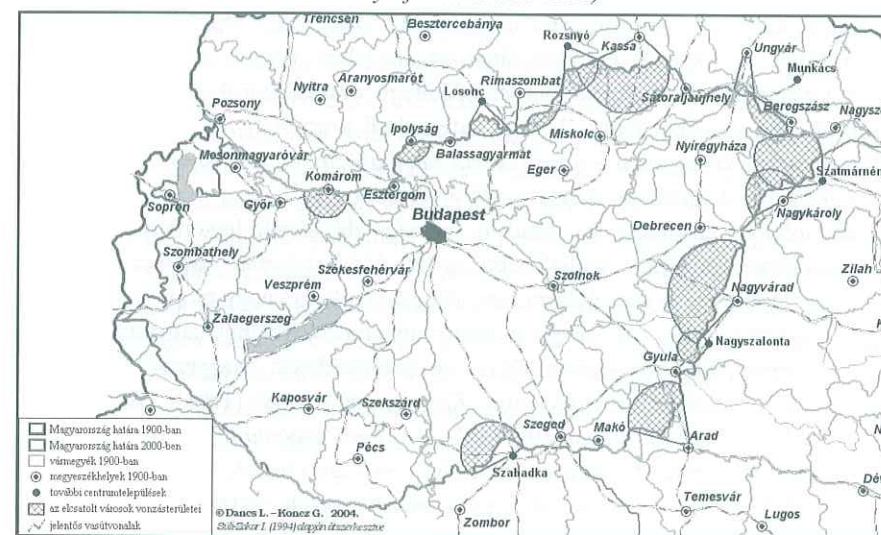
Az eurorégióknak a határon átnyúló együttműködések rendszerében, illetve hierarchiájában elfoglalt helyüket tekintve, tapasztalatok alapján mindenekelőtt két területi-térségi szint, a regionális közép- vagy mezoszint, illetve a helyi vagy mikroszint említhető meg, attól függően, hogy a területi szereplők közül a közép-szintűek vagy inkább a helyiek dominálnak. Az eurorégiók sorában különbséget lehet tehát tenni makro- és mikroszintű eurorégiók között, ami annyit jelent, hogy vannak olyan eurorégiók, amelyeket túlnyomórészt és/vagy kizárólagosan régiók, megyék, tehát közép-szintű közigazgatási egységek alkotnak, és vannak olyanok, amelyekben inkább a helyi szereplők (települések, városok, kistérségek, kamarák stb.) játsszák a vezető szerepet. A területi kiterjedés és szereplők nem élesen elválasztható kategóriák, bár éppen Magyarország esetében a Kárpátok Eurorégió és a Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió olyan kivételek, amelyek keretei között jöttek létre „mikroszintű”, ún. minieurorégiók (Interregio, Hajdú-Bihar-Bihar Eurorégió, Bihar-Bihar Eurorégió, Kassa-Miskolc Eurorégió, Zemplén Eurorégió stb.), és amelyek igazából felülről „lőgnak ki” a makrotípusból, ami egyszersmind annyit jelent, hogy a makro- (nemzetállami) szint messze nem garantálja az eurorégiók hatékony együttműködését (Novotny 2003; Baranyi 2007).

Euroregionális és egyéb interregionális együttműködések Magyarországon

Magyarországnak alapvető nemzeti érdeke történelmi okokból is az 1920. évi Trianoni békeszerződés által szétszabdalt és szétterjedezett, korábban viszonylag egységes gazdasági térszerkezet és vonzásokapcsolatok helyreállítása, a Kárpát-medencét véglegesen megosztó politikai államhatárok elválasztó jellegének a mérséklése, a megfelelő módon átjárható államhatárok megteremtése, a határon átvágó kapcsolatok fejlesztése (2. ábra). A folyamat kiteljesedése természetesen nem nélkülözheti a szomszédos országok együttműködését sem, különösképp, hogy azok hivatalos politikai köréi gyakorta érzékelnek még ma is veszélyt a határok két oldalán élő magyarság szorosabb együttműködésében. Mindez pedig kedvezőtlen hatást gyakorolhat a szomszédsági, s nem utolsósorban a magyar-magyar és az interetnikus kapcsolatok alakulására. Ezért a határon átnyúló kapcsolatokban is olyan feltételek és körülmények megteremtésére kell törekedni, amelyek a lehetőségek szerinti minimumra csökkentik az anyaország határain kívül élő magyarságra nehezedő negatív hatásokat (Tóth 1996).

2. ÁBRA

Az 1920. évi Trianoni békeszerződés következtében vonzasközpontjukat veszített határ menti területek Magyarországon
(Border Areas in Hungary Deprived of Their Centre of Attraction by the Peace Treaty of Trianon in 1920)

Forrás: Szerkesztette Dancs L.–Koncz G. (2004).

A Magyar Köztársaság vélhetően távlatosan *külső, ún. schengeni határain*, mindekelőtt a 137 km hosszú magyar–ukrán, a 174 km-nyi magyar–szerb és a 345 km hosszú magyar–horvát határszakaszokon – de több határtérségben is – a történelmileg is motivált hátrányos következmények minimalizálásában, a határon átívelő kapcsolatok erősítésében játszhatnak megkülönböztetett szerepet azok a *nagy eurorégiós szervezetek és egyéb interregionális szerveződések*, amelyeknek a határon átnyúló együttműködésben meglévő valós vagy potenciális funkciói akkor sem lebecsülendők, ha tevékenységük formális keretei esetenként még erősebbek, mint működésük tényleges tartalmi jellemzői. Az államhatárokon átívelő határközi struktúrák intézményi keretei Magyarországon gyakorlatilag minden határszakaszon kiépültek, ami egyben azt is jelzi, hogy a határon átnyúló együttműködések erősítését követelik meg a hasonló természet- és településföldrajzi pozíciók és adottságok, a hajdan volt történelmi alapok és a határ túloldalán élő magyarsággal ápolandó kapcsolatok is, amelyek fenntartásában és erősítésében fontos szerepet játszanak az intézményesült határközi interregionális szervezetek, ún. *eurorégió típusú határközi struktúrák*, melyek száma az Európai Unióban jelenleg mintegy kétszáz, Magyarország államhatárai mentén pedig tizenhármat (1., 3. ábra, 1. táblázat).

Az interregionális szervezetek magas száma természetesen önmagában még nem garancia a tartalmas tevékenységre, inkább csak lehetőség, olyan intézményi keret, amely optimális esetben hatékony szerepet játszhat a határregiók együttműködésében. A határközi struktúrák intézményi modelljei közül funkciójuk, méretük, területiségük, térszerkezeti elhelyezkedésük és kapcsolataik alapján három főbb típus emelhető ki:

- 1) *Munkaközösség* – az eurorégióknál egyszerűbb szervezeti felépítésű vagy kevésbé integrált, országokat és tartományokat magában foglaló laza, alacsonyabb kompetencia-szintű, transznacionális jellegű országhatárokon átívelő együttműködés, érdekközösség. A nagy kiterjedésű szervezeti formát tekintve Magyarország két esetben – *Alpok–Adria Munkaközösség* (1978) és a *Duna Menti Tartományok Munkaközössége* (1990) – érintett.
- 2) *Eurorégió* – államhatárokat áthidaló, legmagasabb szintű, legtöbb hatáskörrel és funkcióval rendelkező, legfejlettebb együttműködési forma, határközi struktúra, amely területiség és térszerkezeti kapcsolatok alapján két nagy csoportra osztható:
 - *Nagyregiós modell* – nagyívű határon átnyúló középszintű, tartományi és/vagy megyei, ún. *trans-border típusú* együttműködések. Magyarországot három ilyen határközi struktúra érinti: *Kárpátok Eurorégió* (1993), *Duna–Körös–Maros–Tisza Eurorégió* (1997), *West/Nyugat-Pannónia Eurorégió* (1998).
 - *Kisregiós modell* – megyék, kistérségek és/vagy városok, városi vonzáskörzetek közötti, ún. *cross-border típusú* intézményesült együttműködések foglal magában. Számuk Magyarországon tizenhárom. Létrejöttük sorrendjében a következők: *Duna–Dráva–Száva Euroregionális Együttműködés* (1998), *Vág–Duna–Ipoly Eurorégió* (1999), *Ipoly Eurorégió* (1999), *Neogradiens Eurorégió* (1999), *Sajó–Rima Eurorégió Határon Átnyúló Együttműködés* (2000), *INTERREGIO* (2000), *Kassa–Miskolc Eurorégió* (2000 és 2004),

Hármas Duna-Vidék Eurorégió (2001), *Dráva–Mura Eurorégió* (2001), *Bihar–Bihar Eurorégió* (2002), *Hajdú–Bihar–Bihar Eurorégió* (2002), *Ister-Granum Eurorégió* (2003), *Zemplén Eurorégió* (2004).

- 3) *Rövid távú, projektszintű és egyéb településközi, ritkán kistérségi együttműködések* – eseti, „ad hoc” jellegű alkalmi kooperációk, valamint egyéb jogi alapokon vagy anélkül működő (testvértelepülési) kooperációk, regionális méretű térben szerveződő, de alacsony integritással bíró, formális szerepkörű „névleg eurorégiók”, amelyek konkrét, gyakran átmeneti jelleggel jönnek létre, számuk igen magas, s állandóan változik (Rechnitzer 1999).

Mindent együttvéve az eu- vagy *eurorégiók* pragmatikus, definitív megfogalmazásban Magyarországra vonatkoztatva sem jelentenek mást, mint európai kitekin-tésben, azaz, hogy a határ menti együttműködés hagyományos és legeredményesebb formái, amelyek *földrajzilag két vagy több ország érintkező területeit foglalják magukban*, és két vagy több állam kormányai és/vagy helyi (regionális) önkormányza-tai megállapodást kötnek abból a célból, hogy *összehangolják tevékenységüket a határ menti térségek eredményesebb fejlesztése érdekében* (Éger 2000).

A határkutatók a rendszerváltást követően helyesen ismerték fel, hogy a hatékony és eredményes határon átnyúló struktúrák felállítása Kelet-Közép-Európa országai-ban is szükséges. A létrejövő interregionális struktúrák jelentősége – egyikük igen találó megfogalmazása szerint – mindenekelőtt abban rejlik, hogy a határ menti együttműködés interregionális szervezeteinek a létrejötte és gyors fejlődése a „tér-ségeknek politikai tartalmat és szerepet biztosított, továbbá új európai területi di-menziók kialakítását eredményezte” (Scott 1997, 119). Ez az új területi dimenzió már azokat az *együtt élő határregiókat jeleníti meg*, ahol széles körű kapcsolatok alakulnak ki a gazdasági-társadalmi-kulturális élet legkülönbözőbb területein.

A Magyar Köztársaság külső határai mentén keletkező hátrányos helyzet minima-lizálásában, a határon átívelő kapcsolatok erősítésében játszhatnak megkülönböz-te-tett szerepet többek között azok az *eurorégiók és egyéb interregionális szerveződé-sek*, amelyek már eddig is szép számmal jöttek létre az ország határregióiban. A hatá-ron átnyúló együttműködésben meglévő valós vagy potenciális funkcióik akkor sem lebecsülhetők, ha tevékenységük formális keretei olykor még erősebbek, mint mű-ködésük tényleges tartalmi összetevői. Ebben a kapcsolatépítésben rendelkeznek ígéretes kilátásokkal a különféle intézményesült együttműködési formák, az *eurorégió típusú határközi struktúrák*, amelyek jelenleg már lefedik Magyarország minden határszakaszát (3. ábra).

3. ÁBRA

Eurorégiók és határon átnyúló regionális együttműködések Magyarország részvételével 2004-ben (Euroregions and Cross-border Regional Co-operations with Hungarian Participation in 2004)

Forrás: Szerkesztette Dancs L.

A számtalan euroregionális szervezet, eurorégió (nagyregió) és egyéb kisregió vagy kvázi eurorégiós jellegű szerveződés, ún. eurorégió típusú struktúrák közül Magyarország országhatárai mentén is szép számmal jöttek létre integrációs tömörülések. A határ menti együttműködés legmagasabb szintjét jelentő nagy eurorégiós kooperációk száma Magyarországon ma már három, de több eurorégió, s még több eurorégió típusú együttműködés szerveződése van folyamatban. A már meglévő három magyarországi (nagyregiós jellegű) eurorégiós együttműködés közül kettő működési területe – a térségben elsőként 1993. február 14-én létrejött Kárpátok Eurorégió Interregionális Szövetsége (Kárpátok Eurorégió), illetve az 1997. november 21-én Szegeden alakult Duna-Körös-Maros-Tisza Regionális Együttműködés – a kelet-magyarországi határvidék, az ország északkeleti, keleti és délkeleti határregióit, míg a harmadik az 1998. október 7-én létrejött West/Nyugat-Pannónia Eurorégió a nyugati kapcsolódási pontnak számító magyar-osztrák határ menti területeket foglalja magában. A két munkaközösségi típusú együttműködést – Alpok-Adria Munkaközösség, Dunamenti Tartományok Munkaközössége – nem

számítva, összesen még további 16 különféle nagyregiós és kisregiós euroregionális szervezet található Magyarországon (1. táblázat).

1. TÁBLÁZAT

A határ menti együttműködési szerveződések fontosabb adatai, 2004
(Major Data of the Cross-border Cooperation Organisations, 2004)

Interregionális szerveződés	Az alapítás éve	Terület		Népesség ezer fő	Az együttműködésben részt vevő területi egységek száma
		km ²	ebből: a magyar területek aránya, %		
Kárpátok Eurorégió	1993	161 192	16,2	16 051	20
Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió	1997	71 636	25,0	5 600	9
West/Nyugat-Pannónia Eurorégió	1998	15 148	78,0	1 265	4
Duna-Dráva-Száva Eurorégió	1998	28 284	37,3	2 454	11 ⁴
Neogradensis Eurorégió	1999	4 668	54,3	364	4
Ipoly Eurorégió	1999	6 325	45,1	543	4 ⁵
Vág-Duna-Ipoly Eurorégió	1999	14 283	65,5	2 082	6
Kassa-Miskolc Eurorégió	2000	14 000	51,8	1 512	2
Sajó-Rima Eurorégió	2000	10 621	68,2	930	4
Interregio	2000	23 221	25,6	2 229	3
Hármask Duna-vidék Eurorégió	2001	6 162	68,3	697	4
Dráva-Mura Eurorégió	2001	n. r. ²	62,4	157	9
Hajdú-Bihar-Bihar	2002	13 755	45,1	1 176	2
Bihar-Bihar	2002	1 760	33,3	109	2 ³
Ister-Granum Eurorégió	2003	2 000	60,4	200	9 ⁶
Zemplén Eurorégió	2004	6 282	28,2	200	4 ¹

Megjegyzés: 1) A szerveződést kistérségek (szlovák formula szerint mikrorégiók) alkotják; 2) A szerveződés tagjai egymással nem szomszédos települési önkormányzatok, a terület ezért nem releváns; 3) A tagszervezetek önszerveződő kistérségek, amelyek magyar oldalon 19 település, román oldalon 17 (társközségekkel együtt 40) települést tömörítenek; 4) A közigazgatási területi egységeken (megyék) kívül a szervezet tagjai városok, község és különféle kamarák; 5) Továbbá hat civil szervezet is tagja; 6) Kilenc kistérség (mikrotérség) területén összesen 100 települési önkormányzat.

Forrás: Horváth (2005) alapján részben saját korrigált számítás.

A különféle intézményesült határközi struktúrák, eurorégiók és egyéb interregionális szervezetek magas száma is jelzi, hogy az 1989/90-től kibontakozó kelet-közép-európai rendszerváltó folyamat és az európai integrációs folyamatok kiterjedésének egyik következménye volt az új államok létrejötte, az államhatárok elválasztó jellegének a mérséklődése, egyszersmind a határregiók szerepkörének a bővülése. A határon átnyúló új különféle interregionális szerveződések létrejöttének egyik nagy előnye ugyanis, hogy azokat ma már nem korlátozzák sem az egykori, sem a meglévő államhatárok, és így akár több ország területeit magukban foglaló régiók is létrejöhetnek. Miután pedig az EU-ban kiemelt prioritást élvez az elmáradott határ menti régiók fejlesztésének és felzárkózásának elősegítése, ezért a hatá-

rokon átívelő regionális szerveződéseknek a közös fellépés lehetősége miatt még inkább létérdeke az együttműködés, mivel maguk is komolyan befolyásolhatják a kapcsolatok alakulását irányát, és szervező tevékenységükkel jelentősen erősíthetik a szerződő felek határterületeinek kohézióját.

Az euroregionális szervezetek mind a nyugat-európai, mind pedig a kelet-közép-európai országok határregióiban többé-kevésbé hasonló indíttatásból jöttek létre és terjedtek el, törekvéseik, feladataik, s egyáltalán a tevékenységüket meghatározó motivációk nagyon hasonlóak, mondhatni azonosak a bővülő Európában. A kelet-közép-európai változások és az európai integrációs folyamatok mintegy szerves velejárójaként a határon átnyúló együttműködések motivációja Magyarország esetében is elsősorban a belső és külső erőforrások közös hasznosítása, az uniós regionális támogatások megszerzése, az integráció erősítése, a határ menti fejlettségbeli különbségek csökkentése, a perifériák felzárkóztatása, a történeti-etnikai feszültségek és problémák enyhítése, a korábban összetartozó térszerkezeti funkciók „egyesítése”, az új regionális gazdasági tér létrehozása és kohéziója, az ún. euroregionális szemlélet és a regionális identitás erősítése, mely szerint a jövő Európája nemcsak a nemzetállamok, hanem az azonos gazdasági érdekeltségű (határ menti) területekből kialakított „régiónk Európájaként” is értelmezhető. A határok meghaladásából, az euroregionális együttműködésből számos előnye származhat nemcsak a határ menti térségeknek, de a nemzetállamoknak is (Horváth 2001; Baranyi 2004b).

Magyarország keleti államhatárai mentén tevékenykedő két hatalmas kiterjedésű eurorégió, a Kárpátok Eurorégió (161 ezer km², 16 millió lakos) és a Duna–Körös–Maros–Tisza Eurorégió (71,5 ezer km², 5,6 milliós népesség) eddigi működésének eredményességével kapcsolatos megítélés ellentmondásos (4. ábra). Mindkét nagyrégiós euroregionális szervezet esetében közös jellemzőként mondható el ugyanis, hogy különböző múltbeli és újkeletű politikai, gazdasági-társadalmi, etnikai okok – s nem csak a területiség, a túlméretezettség – miatt ma még nem képesek azokat a funkciókat ellátni, amelyeknek a fejlettebb nyugat-európai térségek nagy interregionális szervezetei már sokkal sikeresebben felelnek meg. Különösen problematikusnak tekinthető a Kárpátok Eurorégió tevékenysége. Az öt ország (Magyarország, Lengyelország, Ukrajna, Szlovákia, Románia) amúgy is periférikus, öröklött és újkeletű problémákkal terhelt és elmaradott területeket magában foglaló, perifériák találkozásában fekvő ún. Kárpáti Régió (Illés 2002) térségében tevékenykedő Kárpátok Eurorégió mintegy kéttucat, olykor nem is szomszédos országokkal érintkező közigazgatási egységeire kiterjedően, pusztán túlméretezettsége miatt is már-már a működésképtelenség felé sodródik. Az egyre inkább formális jellegű, ún. bizottsági, nem pedig projekt típusú interregionális szervezet működési zavaraihoz hovatovább nyilvánvalóan hozzájárult azoknak a külpolitikai – főként biztonságpolitikai – tényezőknek a háttérbe szorítása, amelyek az eurorégió alapításakor, a kilencvenes évek első felében még meghatározó szerepet játszottak a szervezet életre hívásában.

A nagyrégiós modellek közül egyedül a West/Nyugat Pannónia Eurorégió tűnik a legéletképebb szervezetnek. Az Eurorégió viszonylag optimális területével (15,2 ezer km²) és lakosságával (1,3 millió fő) kiválóan tölti be a nyugati irányú

stratégiai kapcsolódási szerepet a három magyarországi (Győr-Moson-Sopron, Vas, Zala) megye és egy ausztriai tartomány (Burgenland) közötti sokszintű kooperációs kapcsolatrendszerben. A nagy eurorégiós szervezetek helyett, sokszor azok keretei között a kisebb interregionális szerveződések mozgékonyaságuk és a közvetlenebb egymáshoz kapcsolódás, a szorosabb kötődés és az együvé tartozást megalapozó identitás miatt is számos területen hatékonyabban képesek szolgálni a határon átívelő kapcsolatok ügyét, mint a hatalmas, nagy kiterjedésű eurorégiós szintű kooperációk.

Számos jel mutat arra, hogy a két nagy kelet-magyarországi eurorégió helyett vagy annak megújításával, mindenekelőtt a Kárpátok Eurorégió területén, azaz a szomszédos határ menti régiók különböző területi szinteken történő összefogásával, a közös érdekek és érdekeltség felismerésével a mai határon átnyúló kapcsolatoknál jóval működőképebb együttműködések jöhetnek létre, különösen, ha képesek lesznek a hagyományos bürokratikus és gyakorta formális „bizottsági típusú” együttműködésről a konkrét, gyakorlati jellegű hatékony „projekt típusú” működésre átváltítani tevékenységüket. Ily módon ezek a nagyvű eurorégiók is a határon átívelő együttműködések eredményes formái lehetnek. Az ország egészét tekintve máris számos határregióban rajzolódnak ki, főként a centrumvárosok közötti szorosabb interregionális (kiszéregiós) együttműködés földrajzi keretei (ld. 5., 6. ábra).

4. ÁBRA

A Duna–Körös–Maros–Tisza és a Kárpátok Eurorégió, 2004
(The Danube–Körös–Maros–Tisza and the Carpathians Euroregion, 2004)

Forrás: Hardi T. alapján szerkesztette Dancs L.

Paradigmaváltás – együttműködés határok nélkül

Az európai integráció erősödésével, a Schengen-folyamat kiteljesedésével – Magyarország esetében a Schengeni Végrehajtási Egyezmény 2008-tól történt teljes körű bevezetésével – gyökeres változás, ha tetszik *paradigmaváltás* várható a határon átnyúló kapcsolatok jellegét, tartalmát és formáit illetően. A határmentiség új dimenziói elsősorban a kisebb, konkrét bi- és trilaterális intézményesült interregionális együttműködések előtérbe kerülését jelentik, mindenekelőtt a schengeni belső határok mentén. A nagyívű határközi szervezeti rendszerek (eurorégiók) keretében és/vagy mellett felértékelődik a kisebb léptékű határ menti együttműködések, kistérség–kistérség, kistérség–város, város–város kapcsolatok, város- és településszövetségek – kvázi „mini-eurorégiók” –, valamint a nagy- és középvárosok „kapuvárosi” (gateway) tranzitfunkcióinak és az egyéb településközi kapcsolatoknak a szerepe.

A már megvalósult határon átnyúló interregionális együttműködésekben, illetve a potenciális eurorégiók szerveződésében az ország államhatárai mentén ma már erősebben érvényesülnek a nagyvárosi, kistérségi vagy éppen megyei érdekek, mint a kevésbé vagy egyáltalán nem létező magasabb szintű regionális akaratok. A kisebb, korábban már felsorolt euroregionális együttműködések és a hozzájuk kapcsolódó vállalkozói övezetek, ipari parkok stb. működési területén, a rendszerváltás óta eltelt időszakban a határon átnyúló kapcsolatok fejlődése pozitív irányt vett. Az intézményi keretek között zajló kulturális, oktatási kapcsolatok egyaránt bővültek, és jelentős elmozdulás történt a gazdasági kooperációk terén is. A biztató jelek és perspektívák ellenére az újonnan formálódó kisebb euroregionális szervezetek és egyéb határ menti együttműködések még nem hoztak igazi áttörést a kapcsolatépítésben.

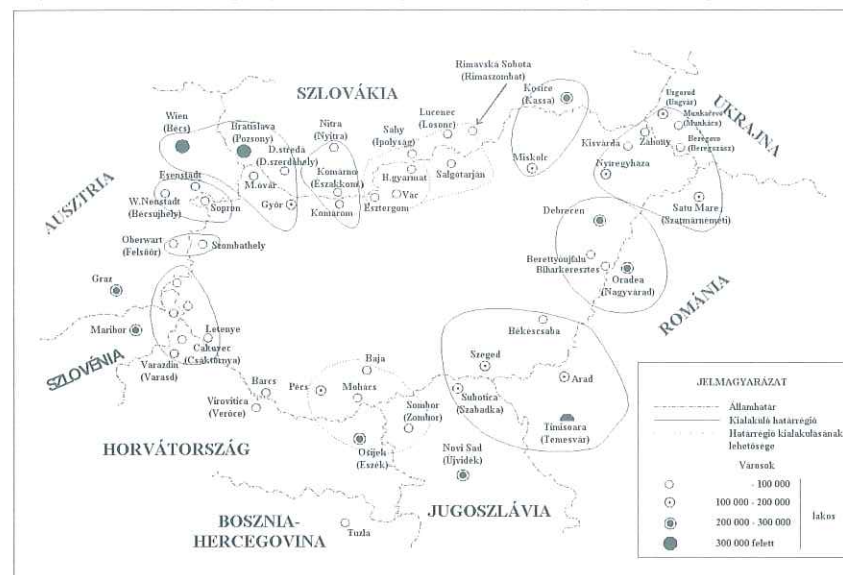
Az *interregionális együttműködés egyéb lehetséges szintjeit* tekintve a magyar területi tudományok képviselői közül már a kilencvenes évek derekán voltak olyanok, akik megkülönböztetett hangsúlyt helyeztek a határ menti nagyvárosoknak, regionális centrumoknak és paracentrumoknak a nemzetközi, illetőleg regionális-interregionális együttműködésben játszott szerepére, valamint a potenciális eurorégiók létrejöttében várható közreműködésére (Golobics 1996). Később az osztrák–magyar határ menti együttműködés, valamint a Nyugat-Dunántúl egészére vonatkozó vizsgálatok alapján a potenciális eurorégiók összekapcsolásának lehetséges szintjeit illetően olyan fontos és újszerű megállapítások születtek, amelyek érvényessége feltétlenül kiterjeszthető az ország keleti államhatárai mentén formálódó együttműködésekre is. A legújabb tudományos elemzések és tapasztalatok egyaránt amellett szólnak, hogy az országhatárok mentén „mini eurorégiók” hálózatának a létrejöttét célszerű ösztönözni, amelyek elsődlegesen *település–település, város–város, kistérség–kistérség, kistérség–járás* szintjén segítik elő az együttműködések (Rechnitzer 1999) (5. ábra).

Az új típusú, kisebb kiterjedésű, egyszersmind mozgékonyabb és konkrétabb együttműködések sokkal inkább tartós alapját, szilárd pillérét teremthetik meg az eurorégiók megszerveződésének. Nyilvánvaló ugyanis, hogy bármilyen meglévő vagy éppen szerveződő (potenciális) eurorégió valós regionális fejlesztő hatásokat csak akkor képes

kifejteni, ha a közreműködő települések és térségek az együttműködésben megtalálják a saját és közös érdekeiket. Az érdekérvényesítés konkrét képviselőit pedig leginkább a határ menti települési és térségi önkormányzatok, középszintű intézmények és szervezetek az alkalmasak (Hardi 2004).

5. ÁBRA

Formálódó határregiók és új interregionális együttműködések
(Potential and Shaping Border Regions and Interregional Co-operations)

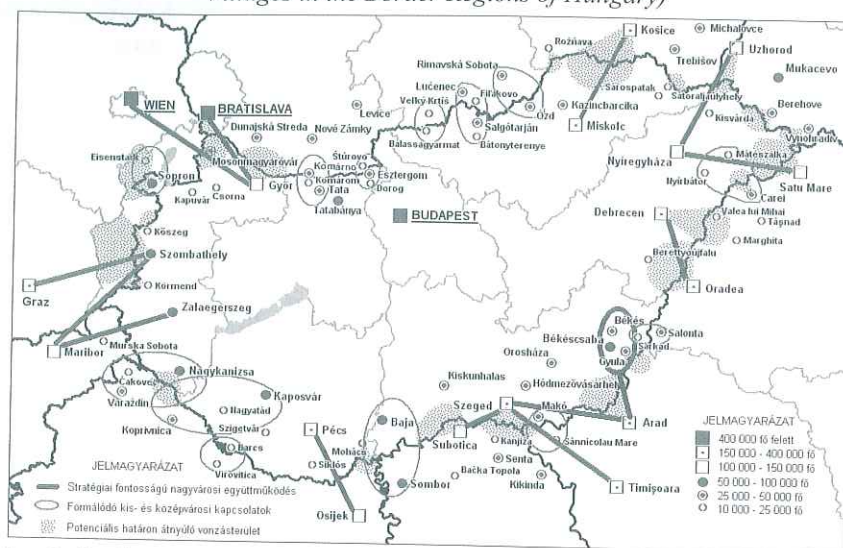
Forrás: Szerkesztette: Hardi T.–Dancs L.

Az elmondottak is azt támasztják alá, hogy a határon átnyúló regionális együttműködésben az euroregionális szerveződések mellett – akár annak keretei között – meghatározó szerephez jutnak a határregiók egyes kistérségei, településegységei és -szövetségei, de leginkább a határ menti nagyvárosok, az ún. centrumvárosok. Ezért is annyira fontos, hogy a nagy ívű szervezeti rendszerek (eurorégiók) létrehozásán túl a kistérség–település, város–város érintkezések vagy városszövetségek jöjjenek létre. Ebben a dimenzióban a kihívásoknak főként a regionális centrumvárosok és egyes paracentrumok felelnek meg, igaz ma még eltérő színvonalon (Győr, Komárom, Balassagyarmat, Salgótarján, Miskolc, Nyíregyháza, Debrecen, Békéscsaba, Szeged, Pécs, Dunaszerdahely, Pozsony, Nyitra, Komárno, Ipolyság, Losonc, Kassa, Ungvár, Szatmárnémeti, Nagyvárad, Arad, Temesvár, Szabadka, Eszék stb.). Az északkelet-magyarországi határszakaszon – de a keleti és részben a déli határregiókban is – hasonló nagyságú, szerepkörű, korábban egymást jól kiegészítő városgyűrűk találhatók a határ két oldalán, ezek hálózatba szervezése – elsőként az infrastrukturális rendszerek megújításával – lehetséges, ami önmagában is nagy lendületet biztosítana a határ menti együttműködések ügyének (6. ábra).

6. ÁBRA

Potenciális város–város és város–falu együttműködések Magyarország határtérségeiben

(Potential Inter-town Co-operations and Co-operations between Towns and Villages in the Border Regions of Hungary)

Forrás: Szerkesztette Balcsók I.–Koncz G. (2008).

7. ÁBRA

A Centrope region elhelyezkedése
(Location of the Centrope Region)

Forrás: www.centrope.com

Városközi és városok közötti kapcsolaton alapuló, nemcsak intézményesült, hanem *projektszerű együttműködések* számos helyen kimutathatók Magyarország más határ régióiban is, többnyire inkább ott, ahol a funkcionális együttműködésnek erős hagyományai, szilárd történelmi alapjai és feltételrendszere alakult ki, s a kapcsolatok működtetéséhez rendelkezésre állnak a megfelelő szintű és érdekeltsgű partnerek. Ilyen funkcionális területek kölcsönös érdekeltsgé alapján formálódó konkrét és hatékony együttműködésre való készség mutatkozik meg újabban pl. a *magyar–osztrák–szlovák* közvetlen határtérségben – az *osztrák–szlovák–cseh* határ régiókra átnyúlóan –, ahol elsősorban *Bécs* hagyományosan kiemelkedő gazdasági, társadalmi és innovációs, illetve az ugyancsak igen erős *Pozsony* és a térségre is kisu-gárzó hatással is bíró *Brno*, de a súlyánál és regionális szerepkörénél fogva ide sorolható *Győr* bázisán és a közeli nagy- és középvárosok kapcsolatára építve nagyon szilárd projektszerű együttműködés formálódik *Centrope region* néven (7. ábra).

Összegzés

A határmentiségben és a határon átnyúló kapcsolatokban az európai integrációs és globalizációs folyamatok kiteljesedésével várhatóan egy *kettős tendencia* figyelhető meg. Az *egyik tendencia* abban mutatkozik meg, hogy a különféle európai és interregionális szervezetek – lassan csökkenő szerepkörrel – a jövőben is a határ menti együttműködések, illetve a határon átnyúló kapcsolatok fejlesztésének eredményes formái maradnak, különösen ami a szomszédos országok területi és fejlettségi különbségei mérséklésének a lehetőségeit illeti. A korábban intézményesült európai típusú határközi együttműködések – azon túl, hogy elősegíthetik az uniós források megszerzését és hatékonyabb felhasználását – jelentős mértékben hozzájárulhatnak Magyarország politikai és gazdasági pozícióinak átrendezéséhez is a Kárpát-medencében.

Az előbbivel egyidejűleg kibontakozó *másik tendencia*, hogy a nagyívű multinacionális határközi szervezeti rendszerek, a *nagy régiók* (pl. Kárpátok Európai régió) mellett – vagy helyett – várhatóan *felértékelődik* a kisebb léptékű intézményi formák, kistérségi, városközi, településszövetségi stb. kapcsolatokon alapuló *kis régiós* (Hajdú-Bihar–Bihar Európai régió, Bihar–Bihar Európai régió), az ún. *minieurópai inter-regionális együttműködések*, valamint a határ menti nagy- és középvárosok *kapu-városi (gateway) és tranzitfunkcióinak*, illetve egyéb település- és intézményközi kapcsolatoknak a szerepe. A jövőt tekintve tehát a hatékonyabb határokon átnyúló kapcsolatépítés érdekében a gyakorta formális tevékenységet folytató, hatalmas területű nagy régiós szervezetek – mindenképp a Kárpátok Európai régió, s részben a Duna-Körös–Maros–Tisza Európai régió – gyökeres megújulása, szervezeti struktúrájának átalakítása és a kisebb léptékű, határközi struktúrák, projektjellegű megyei és/vagy kistérségi együttműködések szerepének növelése a közeljövő nagy kihívása, különösen hogy a Schengen-folyamat pozitív következményeként főként a belső határok mentén

radikálisan csökkent az államhatárok elválasztó szerepe, kedvezőbbé vált és jelentősen bővült az interregionális együttműködések feltételrendszere.

Az *euroregionális és interregionális szervezetek* optimális körülmények között az országhatárok mentén erőteljesebben akkumulálódó területi és fejlettségi különbségek mérséklésének, valamint a periféria-jelleg csökkentésének a hatékony eszközei lehetnek. Ez a *kiegyenlítő hatás* különösen fontos szempont Kelet-Közép-Európában, s nem utolsósorban a kelet-magyarországi határtérsegekben, hiszen itt nagy jelentőséggel bír a jogos igény, hogy a rendszerint periférikus, olykor halmozottan hátrányos helyzetű határ menti területek mielőbb felzárkózhassanak, sőt integrálódhassanak a fejlettebb területekhez.

A *különböző határközi együttműködések, struktúrák, interregionális szervezetek* – főként az újabb kistérségi szerveződések – minden problémájuk ellenére a határon átvívelő kapcsolatok olyan új intézményesült keretei, amelyek eredményesen szolgálhatják az uniós források megszerzését, hatékonyabb felhasználását, mindenekelőtt pedig a közvetlen kapcsolatok és helyi erőforrások kiaknázásában rejlő lehetőségeket, amelyek mérsékelhetik Magyarország európai uniós csatlakozásával létrejött schengeni külső határok kedvezőtlen hatásait, s nem utolsósorban hozzájárulhatnak a határ régiók közötti összekötő (híd-) szerep erősödéséhez, a Trianonban szétzúzott térszerkezeti egységek „újraegyesítéséhez”, távlatosan pedig egy új Kárpát-medencei transznacionális makroregionális gazdasági térség létrejöttéhez.

Végül az eredményes interregionális együttműködés egyik fontos előfeltétele, hogy a fejlesztésében érintett tudományos, politikai, gazdasági, társadalmi, civil és egyéb szervek/szervezetek közreműködésével készüljenek tartalmas és megvalósítható közös fejlesztési dokumentumok a szomszédos határ régiókra vonatkozóan. Igen fontos azonban, hogy a fejlesztési dokumentumok többek között legyenek tekintettel a perifériák eltérő lehetőségeire, a kapu- és közvetítőszerepekre, az ún. kapuváros (gateway) funkciók kialakítására, a határon átnyúló térségi integrációs, a nemzetiségi és társadalmi kapcsolatok kérdéseire is.

Irodalom

- Balcsók, I.–Baranyi B.–Dancs, L.–Koncz, G.–Raffay, Z.–Szabó, Gy. (2005) *Hungarian–Romanian and Hungarian–Ukrainian border regions as areas of co-operation along the external borders of Europe*. Discussion Papers Special. Centre for Regional Studies, Pécs.
- Baranyi B. (2002) Euroregionális szervezetek és új interregionális szerveződések Magyarország keleti államhatárai mentén. – *Magyar Tudomány*. 11. 1505–1518. o.
- Baranyi B. (2004a) Gondolatok a perifériaképződés történeti előzményeiről és következményeiről. – *Tér és Társadalom*. 2. 1–21. o.
- Baranyi B. (2004b) *A határmentiség dimenziói. Magyarország és keleti államhatárai*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs.
- Baranyi B. (2007) *A határmentiség dimenziói*. 2. jav., bőv. kiad. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs.
- European Commission (1997) *Practical Guide to Cross-border Cooperation. Regional Policy and Cohesion*. 2nd Edition. European Commission, Gronau.
- Éger Gy. (2000) *Regionalizmus, határok és kisebbségek Kelet-Közép-Európában*. Osiris, Budapest.
- Golobics P. (1996) A határ menti térségek városainak szerepe az interregionális együttműködésben Magyarországon. – Pál Á.–Szónokyné Ancsin G. (szerk.) *Határon innen – határon túl*. JATE Gazdasági Földrajzi Tanszék, JGYFT Földrajzi Tanszék, Szeged. 224–230. o.

- Hardi T. (2004) Az államhatárokon átnyúló régiók formálódása. – *Magyar Tudomány*. 9. 991–1001. o.
- Horváth Gy. (szerk.) (2000) *A régiók szerepe a bővülő Európai Unióban*. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs.
- Horváth Gy. (2001) *Regionális támogatások az Európai Unióban*. Osiris, Budapest.
- Horváth Gy. (2004) Strukturális politika és a kelet-közép-európai régiók. – *Területi Statisztika*. 3. 236–251. o.
- Horváth Gy. (2005) A Kárpát-medencei régiók közös kohéziós politikájáról. – Baranyi B. (szerk.) *Közéklétek. A határon átnyúló kapcsolatok kilátásai és a mezőgazdaság regionális kérdései az Európai Unió keleti peremén*. MTA Regionális Kutatások Központja, Debrecen. 13–28. o.
- Illés I. (2002) *Közép- és Délkelet-Európa az ezredfordulón. Átalakulás, integráció, régiók*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs.
- Novotny G. (2003) *Határon átnyúló regionális hálózatok Európában*. PhD-értekezés, Kézirat, Pécs.
- Rechnitzer J. (1999) Határ menti együttműködések Európában és Magyarországon. Az osztrák–magyar határ menti együttműködések a kilencvenes években. – Nárai M.–Rechnitzer J. (szerk.) *Elválaszt és összeköt – a határ*. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs–Győr. 9–128. o.
- Scott, J. (1997) A határ menti együttműködés nemzetközi rendszerei. – *Tér és Társadalom*. 3. 117–131. o.
- Sucha, M.S. (1995) Európai régiók Németország és az Európai Unió keleti határain. – *Deutschland*. Június. 28–31. o.
- Tóth J. (1996) A Kárpát-medence és a nemzetközi regionális együttműködés. – Pál Á.–Szónokyné Ancsin G. (szerk.) *Határon innen – határon túl*. JATE Gazdasági Földrajzi Tanszék, JGYFT Földrajzi Tanszék, Szeged. 27–43. o.

A PARADIGM SHIFT IN CROSS-BORDER RELATIONS

BÉLA BARANYI

The strengthening of the European integration – including the unfurling of the Schengen process – will probably lead to a radical change, in other words a paradigm shift as regards the character, content and forms of cross-border relations. The new dimensions of the border relations mean the growing importance of smaller scale, bi- and trilateral institutionalised interregional cooperations, primarily along the internal Schengen borders. In the framework of the larger scale cross-border organisational structures (Euroregions), and/or besides these the smaller scale cross-border cooperations (micro-region to micro-region, micro-region to town, town to town, associations of towns and municipalities – quasi “miniature Euroregions”) are gaining importance; also, the role of the gateway functions of the middle and big cities and the role of the other intermunicipal relations is strengthening. In the case of Hungary and the neighbours on the other side of the internal Schengen borders, the border regions and the cross-border cooperation may promote the strengthening of the connecting (bridging) role, the reorganisation of the past integrations, the “reunification” of the spatial units torn apart by the Treaty of Trianon – in the optimal case the birth of a new transnational macro-regional economic space in the Carpathian Basin.